Արեւելեան
Տախտակ
ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ
ԱԶԳԱՅԻՆ
ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ
35ՐԴ ՏԱՐԻ
1905
ԹԻՒ 39 ՍԵՊՏ. 21
ԽՄԲԱԳԻՐ-ՏՆՕՐԷՆ
Մ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ ՈՐԴԻ
ԻԶՄԻՐ
MAMOURIAN Gls Smyrne

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՏՕՔ. Է. ՊԱՍՕ	Իզմիրի Ներքնագետինը, ջուրերը եւ Ժանտատենդը	969
Ա. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ	*Կոյրերը*	976
ԹԼԿԱՏԻՆՑԻՆ	Պատկերին Տղուն Վայանքը	976
ՎԱՂԱՐՇ	Գանգատողները	982
ՎԱՐՍԱՄ	Համաշխարհային Արձագանգ	985
ՆՈՒՐՀԱՆ	Ճերմակ ու Սեւ	988
	Լրաջաղ	992

ՄԵՐ ԳՈՐԾԱԿԱԼՆԵՐՈՒՆ

Կ'խնդրուի մեր Ամասիայի, Ատաբազարի, Գահիրէի, Մ.-Ազիզի, Մարզուանի, Մերսինի Մեծ. Գործակալներէն՝ որ իրենց ունեցած բաժանորդագրական առկախ հաշիւները փութան ժամ յառաջ զոցելու։

ԱՆՁՆԱԿԱՆ

ԱՌՈՂՋԱՊԱՀԱԿԱՆ ԴԵՂԱՐԱՆի *Տնօրէնութիւնը ներկայիս կը ծանուցանէ Արգոյ Հասարակութեան թէ* **ՏՕՔ. ՏԻԳՐԱՆ ԹՕՓԱԼԵԱՆ** *պիտի այցելէ իր դեղարանը (Իզմիր Պասմահանէ փողոց) Գշ. Եշ. և Շշ. օրերը ժամը 9–10 կ. Ա. և պիտի դարմանէ ամէն տեսակ հիւանդութիւններ ամենայն խնամօք և բժշկական վերջին կատարելագործութեանց համաձայն, իսկ աղքատաց ձրի։*

Յիշեալ մեծարոյ բժիշկը կը գտնուի նաև իր տունը (Էլմաեան փողոց, Թիւ 28) ամէն օր, ժամը 2–4 կ. Ե.։ Աղքատաց համար իր տունը պիտի գտնուի Գշ. և Ուր. օրերը ժ. 10–12 կ. Ա. և ձրիարար պիտի դարմանէ զանոնք։

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԵՑԱԻ

ԱՐՈՒԵՍՏ ԼՈՒՍԱՆԿԱՐՉՈՒԹԵԱՆ

(ԱՄԱԹԷՕՒՆԵՐՈՒ ՅԱՏՈՒԿ)

Գրեց

ՅԱԿՈԲ Ց. ՓԷՐՉԵԱՆ

Կը պարունակէ Լուսանկարչութեան ամէն գաղտնիքներն, ինչ ֆօրմիւլներ, թաշկինակի վրայ լուսանկարելու կերպն, Պրօմիւրի դրութիւնն, պատկերազարդ բառթիօսթալ պատրաստելն և.ն.։ Գինն 3 դրուշ։

Կը գտնուի բոլոր դրավաճառաց քով. կեդրոնատեղին է Ս. Դաւթեան գործակալութիւն Թօրասանճեան խան ի Պոլիս և հեղինակին դեղարանն ի Հաճըն։

ՅՕՐԴ ՏԱՐԻ

Թիւ 39 — 21 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 1905

ԻԶՄԻՐԻ ՆԵՐՔՆԱԳԵՏԻՆԸ, ՋՈՒՐԵՐԸ

ԵՒ

ԺԱՆՏԱՏԵՆԴԸ

Քաղաքիս առաջնակարգ բժիշկներէն Տոքթ. Էրնէսթ Պասօ, որ հասկոյ մէջ բժշկական գիտութիւնը սորվելէ յետոյ Բարիզի բժշկական վարժարանին մէջ լրացուցած է իր ուսումը եւ իբր մարդասիրական զգացումներով գնահատուած է իզմիրի լաւագոյն դասակարգերու մէջ, բարեհաճած է հետեւեալ յօդուածը գրել յատկապէս *Արեւելեան Մամլոյ* հա-մար, որու բարգմանութիւնը կատարած է մեր վեծայարգ բարեկամ եւ աշխատակից Մեծ. Գէորգ Էֆ. Պուպլի եւ զոր հաճոյքով պիտի կարդան անշուշտ մանաւանդ մեր իզմիրցի ընթերցողներն՝ իրր լաւ եւ շահեկան ուսումնասիրութիւն մը որ ուղղակի յարաբերու-թիւն ունի իրենց առողջապահութեան հետ։

Զգիտեմ որ երկրի եւ որ ժամանակի ընկերաբան մը ըսած է որ հիւանդութիւնը պատիժ մ'է զոր ժողովուրդ մը ինքզինքին կուտայ։

Աստուածաշնչեան ընթացք մը ունեցող եւ երբայական մարգա-բէութեանց պէս փոքր ինչ յոռետեսութեամբ խառն այս վճռողա-կան խօսքովը հղինակը ուզած է անշուշտ ըսել թէ ժողովուրդնե-րու հիւանդութեանց պատմութիւնը այլեւս քաղաքակրթութեան պատմութենէն չկրնար բաժնուիլ։ Քաղաքակրթութեան չնորհիւ կը տեսնենք հանրային եւ մասնաւոր առողջապահութեան զարգա-ցումը, որ ըստ ինքեան համերաշխութեան բազմաթիւ կերպերէն մին է եւ համերաշխութիւնը մէն մի ընկերութեան հիմն է։

Հաներաչխութեան այս սկզբունքը կը պահանջէ այս ինչ կամ այն ինչ հիւանդութեան տարածման փոխարէն՝ անկէ չվարակուելու համար պէտք եղած միջոցներու դիմել։ Ոչ ոք կրնայ կասկածիլ այս մասին, նկատելով որ ամէն ատեն կարելի է մակաբերել այդ բանը։ Դրացիներէս մէկը կեղծաշունչ կամ ծաղկախտէ տառապող տղաքներ ունի որոնք դրսին առջեւ կը զննուին։ Մի՛թէ իրաւունք չունի՞մ ինդրելու կամ մաղթելու իմ դրացիէս որ ամէն տեսակ նախազգուշութիւնները ձեռք առնէ՝ որպէս զի իւր տանը մէջ ճարակող հիւանդութիւնը իմիններուս չփոխանցի։

Միեւնոյն հոդածութիւնը պիտի բացատրուի ուրիշ հիւանդութեանց համար ալ, ինչպէս ժանտատենդի (*fièvre typhoïde*) համար, երբ մանաւանդ ատոր տարափոխութեան եւ տեղի տուած վնասներուն աւելի վերահասու կ'ըլլանք, բայց ամէն բանէ առաջ ցրուելու է մթնոլորտը տգիտութեան կամ անտարբերութեան որոնք յառաջդիմութեան արգելք կ'ըլլան եւ այդ հիւանդութիւնները կը սաստկացնեն։

Իշմիրի մէջ ժանտատենդը մեր մանաւանդ ուշադրութեան արժանի է։ Դիւրին է այս մասին համոզումը կազմել ոչ հետեւեալ պատճառաբանութիւններով, այլ անոնց ընկերացող թիւերով, որոնք քաղուած են մեծ մահացութեակէն, համառօտ թէեւ, սակայն որչա՛փ պերճախօս։

Մասնագէտները համաձայնած են ընդունելու թէ՝ ըստ մեծի մասին ժանտատենդը ջրային փոխադրութիւն ունի, այսինքն այդ հիւանդութեան տարածման մասին էական դերը կ'կատարէ ջուրը եւ գլխաւորաբար ըմպելի ջուրը։

Հիւանդութեան սերմերը որ մարմնէն վտարուած աղտոտութեանց մէջ կը գտնուին, ջուրին հետ խառնուելով կը պահեն իրենց գործունէութիւնը եւ կազմուածքը ապականելու յատկութիւնը՝ աւելի կամ նուազ երկար ժամանակամիջոցի մը մէջ։ Կրնանք օրինակներ յիշատակել որոնք անթիւ եւ անհամար են, բայց կը բաւականանք քանի մը հատը արձանագրելով, ցոյց տալու համար այս տարրին ժանտատենդի տարափոխութեան մասին ունեցած կարեւորութիւնը։

Վիէննայի մէջ, Տրաշէ հաստատած է որ 1876է առաջ երբ Դանուբի ջուրէն կը խմէին, ժանտատենդէ առաջ եկած մահերը 1000 բնակիչի վրայ 1,09 էին եւ թէ 1,873էն ի վեր որ աղբիւրի ջուր բերին՝ այս թիւը իջաւ 0,25ի։

Համպուրկի մէջ ժանտատենդի հիւանդութեանց թիւը 1000 բնակիչներու վրայ 13,20 եւ 10,8ի միջեւ կը փոփոխուէր եւ մահկանացութիւնը 0,9 եւ 0,18ի։ 1893էն ի վեր այս թիւը իջաւ 1/100 հիւանդութեան եւ 0,1 առ 1000 մահկանացութեան մասին։ Այս տարբերութիւնը առաջ եկած է Լլպայի ջուրերուն 1893է ի վեր գտուե-

լէ վերջը բաչխուն էին։

Օրինակները առատ են, բայց համառօտենք եւ գանք ուղղակի մեզի վերաբերող խնդիրին։

Սննդեան ծառայող ջուրը կ'առնուի կամ ստորերկրեայ խազաղ ջուրերէն (հոր ըլլան կամ աղբիւր) եւ կամ երկրի վրայ վազող աւելի կամ նուազ կարեւոր ջուրերէն։

Ստորերկրեայ ջուրերէն է որ Իզմիրի ժողովուրդը իր առօրեայ պէտքերու ծառայող ջուրերու մեծ մասը կ'առնէ։

Սրպաքեւ այս ստորերկրեայ ջուրերը բազմաթիւ են եւ իրարու համեմատութեամբ տարբեր պայմաններու մէջ կը գտնուին։ Իզմիրի ներքնապետինը ստուգիւ կազմուած է ջրատարական հողէ, այսինքն ծովու կամ գետի մը ջուրերուն քաչուելովը երկրին աւելի ընդարձակուած ըլլալէն եւ աստր մէջ կը նչմարուին մեկէ աւելի խաւեր։

Նախեւառաջ մակերեւութային խաւ մ'է նըրակազմ, գետնի հետ հաւասար, որուն մէջ ծովու ջուրը թափանցած է եւ որ չատ նպաստաւոր է քուսաքերութեան։

Այս խաւը բաղկացեալ է ամեն տեսակ մնացորդներէ, նեխութեան մէջ գտնուող գործարանաւոր նիւթերէ եւ այնչափ մեծ քանակով՝ որ կարելի չէ եղած եւրոպական ղրուէթամբ մեծ կոյուղիով հաւաքել աստնք, մինչդեռ Իզմիրի կոյուղիները բոլորովին անկատար են եւ նախնական վիճակի մէջ կը գտնուին։ Ամեն տեսակ միքրոպներ հոն կը գտնեն մշակուելու յարմարագոյն միջավայր մը ուր կը պարպանան, կը բազմապատկուին, մինչեւ որ այդ միջավայրը թողլով երթան ապականելու կազմուածքը եւ ծնունդ տան հիւանդութեանց։

Ցետոյ կուգան զանազան կաւախառն խաւեր՝ իրենց յատկանշական ջրատաւաններու հետ։ Այդ խաւերը վեր ի վերոյ երեք են եւ զատուած են քարերով եւ աւազով որոնք կը պահեն ջուրերը։ Անոնց զոյնը կարմիր է կամ կապտադոյն եւ կամ մոխրագոյն։

Այս խաւերէն առաջինը 50–70 անկլիական ոտք խորութիւն ունի։ Երկրորդը 80էն 100, երրորդը 110էն 130։

Բայց քաղաքին չատ տեղերն այս վերջինը 18 ոտք խորութեան մէջ կը գտնուի եւ այս ալ այդ կաւախառն խաւերու վերջին ծայր հոլառացած ըլլալուն պատճառաւ է եւ կը յայտնուի սա պարագայէն որ ամենէն խորերը կը ծակեն առնուազն ջուր գտնելու, մինչդեռ ուրիշ տեղեր քանի մը մեթրս երկիրը ծակելով ջուրը կը ժայթքէ առատ եւ յստակ։

Այս սահմանէն անդին կարեւոր ղաձակութիւն մը եղած ըլլալուն փորձերը չեմ դիտեր, բայց հաւանական է որ Իզմիրի եւ Պուռնապատի ծոցերուն կազմակերպութեան պատճառաւ որոնք կը բաղմին Սիպիլեան լեռնակոյտին եւ երկու եղբարց միջեւ, կը գտնուի

թաղուեկը, այսինքն ձագարաձեւ յատակը նկարող գիծը, եւ որուն հետեւելով կը վազեն ջուրերը։

Ջուրերու հոսանքները թիւով չորս են եւ իրենց ընութիւնը կը փոխուի ղիրենք սահմանող գետնային խաւերու նկատմամբ իրենց ունեցած ղիրքին համեմատ։

Առաջին մակերեւութային խաւին մէջ կ'գտնուի անուշ եւ աղի ջուրերու խառնուրդ մը՝ աղտոտած խել մը գործարանաւոր նիւթերով որոնց պատճառաւ անյարմար եւ վտանգաւոր է անոր գործածութիւնը։ Երբ ծովը քիչ մը ալեկոծի՝ դէպի այս խաւն է որ կը մղէ կոյուղիներու պարունակած աղտեղութիւնները եւ կամ կոյուղիներու դէպի վար հոսանքը կանոնաւորուած չըլլալուն համար է որ այդ աղտոտութիւնները կ'անցնին առաջին խաւին։ Այդ խաւն է որ ժանտատեղի պատճառագիտութեան մէջ կարեւոր դեր մը կը խաղայ, ինչպէս պիտի տեսնենք։

Միւս ջրասատաններու ընութիւնը զգալի կերպով միեւնոյնն է։ Ամենէն խորունկը ամենէն մաքուրն է եւ այս ալ դիւրահասկնալի է աւելի չատ զտուած ըլլալուն պատճառաւ։

Ատոնց բարեխառնութիւնը կ'զանազանուի 19° եւ 22°ի միջեւ՝ իրենց գտնուած խաւերուն աւելի կամ նուազ խորութեան համեմատ։ 12 մեթր խորութենէն անդին իրենց ջերմութեան աստիճանը կ'աւելնայ 1° մէն մի 25 մեթր խորութեան համար։ Հետեւաբար երկրորդ ջրասատանը աւելի զով է։

Այս ջրասատաններու ծագումը հաստատել դժուարին է՝ ջրագրական ծանօթութեանց պակասութեան պատճառաւ։

Հաւանական է միայն որ տուներու մէջ սպառուած ջուրերը զոր Արդեսեան ջրհորներու միջոցով գետնէն կը քաշեն, կը պատկանին Տիանայի լոգարաններու ջրասատանին որուն ջուրերը կ'չահագործուին Իզմիրի ջուրերու Օսմանեան Ընկերութեան կողմէ։

Այս ջուրերուն յատակութիւնը կատարեալ է, առանց գոյնի, առանց հոտի, քաղցր եւ հաճելի համ մը ունին։ Չեն պարունակեր ոչ ամոնեակ, ոչ բորակական թթու, ինչ որ կ'ապացուցանէ թէ զերծ են նեխական նիւթերէ։ Կարելի է որ ջրաչափական տեսակէտով թերի ըլլան, այսինքն պարունակեն չափազանց կրային աղեր, որոնք կերակուր եփելու կամ մարսողութեան մասին դժուարութիւն պատճառելնուն համար քիչ մը թերի կը նկատուին, բայց ասոնք մեր աւազանին ջուրերէն մեծ մասին յատուկ թերութիւններ են եւ կարելի չէ բարեփոխել։ Միայն նկատողութեան արժանի է որ ախտաժէտ մանրէներ չեն պարունակեր, ինչ որ կ'կազմէ իրենց զլխաւոր առաւելութիւնը։

Տիանայի լոգարաններու, Պելավիսթայի, Բաուալէլ փողոցի եւ Հարաւային նաւամատոյցի ջուրերու զանազան քիմիական լուծումները ցոյց տուին զգալապէս յարեւնման բաղադրութիւն մը, դոյզն

տարբերութեամբ մը, որ կարեւորութիւն չունի։

Սմոկն ինչ գոհացուցիչ պիտի ըլլար եթէ իզմիրի բնակիչները ապառէին միշտ եւ անդադար գետնին ջուրը այնպէս՝ ինչ վիճակով որ կը նկատուի այսինչ խորութեան մէջ։

Բայց նկատողութեան առնելու է որ Արդեսեան ջրհորը մինչեւ ուղուած խորութեան մէջ հատատուած պէտք է ըլլայ, որպէս զի քանի մը տարիներէ վերջը ուրիշ գործող մը միջամտելով գործածութեան անյարմար եւ վտանգաւոր չընէ զայն։

Գետնի այդ մակերեւութային խաւը, որ, ինչպէս տեսանք, մեծ քանակով փտած գործարանաւոր մարմիններ կը պարունակէ, կը ներգործէ Արդեսեան ջրհորներու խողովակներուն առաջին 4–5 մեթրօններու վրայ։

Գործարանաւոր նիւթին այլափոխութենէն ծնունդ առնող թթուները կը փտեցնեն տակաւ առ տակաւ խողովակները եւ կը ծակեն մաղի դարձնելով զանոնք։

Խողովակներուն ապրելու ժամանակը որոշել դժուար է, բայց միջին հաշուով չի նեղեր 5–8 տարիներու կը կարծուի։

Մակերեւութային խաւին ներքեւը այդ խողովակները աւելի երկար տարիներ անվթար կը մնան։

Խողովակներուն ծակուելէն ի՞նչ առաջ կուգայ։

Մեքենադործութեան տեսակէտով ծիփերի քաշածանօթ սկըզբունքին համեմատ՝ ջուրը վեր մղուելու ոյժը ունենալով՝ խողովակները չբաշխող գործարանական աղտեղութիւնները, որոնք միքրոպային հիղուկներ են, ներս կը քաշէ։

Համառօտանք եւ նուազ բանասեղծական ոճով մը ըսենք, իզմիրի մէջ չատեր իրենց տուներու ճեմիչներէն ապտահոսած ջուրերը կը խմեն։

Ասիկայ եւ ոչ մէկու մը տարօրինակ պիտի երեւի, երբ մտածուի որ չատ տուներու մէջ ճեմիչները որոնք չինութեան եւ հոսանքի տեսակէտով բոլորովին նախնական են, կը գտնուին Արդեսեան ջրհորներէ քանի մը կանգուն անդին։

Ընկերութեան ջուրերու բաշխումին վրայ չպիտի խօսիմ, մաղթելով միայն որ ըսած կարելւոյն աւելի տարածուի, եւ ոչ իսկ պիտի խօսիմ վերի թաղին հոսուն ջուրերուն վրայ, որոնք չահեկան են քանակէտց փոքր մէկ մասին համար։ Արդեսեան ջրհորը իզմիրի մէջ ամենէն աւելի տարածուած բաշխումի եղանակը կը ներկայացնէ եւ առաջ պէտ ամենէն աւելի զգուշանալու պարտաւոր ենք։

Վերջաւորութեան կզգուշացնեմ որ ժանտաւանդային մանրէները հիւանդներու կազմուածքէն կանջատին եւ կրնան ծառայել հիւանդութիւնը փոխադրելու։ Այս ամէն ըսուածներէ վերջը գիւրին է հասկնալ թէ ապտման ծառայող ջուրը ինչ միջոցով ժանտաւանդային մանրէներով կը վարակուի։

Անմիջապէս յիշենք որ ժանտատենդը Իզմիրի մէջ տեղային հանգամանք մը ունի եւ անտարբեր կերպով տարուան ամեն եղանակներու մէջ երեւան կուգայ, թէեւ տօթագին եղանակին աւելի յաճախ կը պատահի։ Այս եղանակին մէջն է որ պատուղները եւ բանջարեղէնները՝ որոնք վարակեալ ջուրով ոռոգուած են՝ նեխութեան հաղորդիչները կ'ըլլան եւ միւս կողմէն ջուրի սպառումը դժուարացնէս կ'աւելնայ։

Ժանտատենդը Իզմիրի մէջ հնախաթրած թաղ մը չունի, կը հարուածէ անտարբեր կերպով ամեն թաղերը, ըստ որում դրեթէ բոլոր թաղերու մէջ միեւնոյն կերպով կը խաժեն։

Սակայն երբ տեղ մը կը հաստատուի, այնպէս կը թուի որ ժամանակ մը հոն մնալ կ'ուզէ չատ մը զոհեր տանելով։ Հազուադէպ չէ տեսնել ժանտատենդի դէպքերուն քիչ ժամանակամիջոցի մէջ միեւնոյն թաղին կամ միեւնոյն տան մէջ իրարու յաջորդելը։

Պատճառը չատ պարզ է։ Իմպելի ջուրերը՝ որ առաջին հիւանդին աղտեղանքով վարակուած են, չեն յապաղիր ուրիշ անձեր նեխոտելու, որոնք իրենց նեխութիւնը կը տարածեն։ Ամեն մարդ չը վարակուիր այդ հիւանդութենէ, բայց հնթակայ են անոնք միայն որոնք մանրէին ժահրը յաղթելու համար՝ մեքրոպին ազդեցութեան դիմադրելու յատկութիւնները չեն ներկայացներ։

Թուանշաննե՞ր կ'ուզէք։ Ահա իրենց սարսափելի պարզութեանը մէջ։

1897էն մինչեւ 1904 ժանտատենդէ 778 մահ պատահած է, այսինքն ընդհանուր առմամբ հիւանդներէ հարիւրին տասը մեռնելուն՝ կրնանք հետեւցնել որ ուժը տարուան մէջ Իզմիրի քնակիչներէն ժանտատենդէ բռնուող հիւանդներու թիւը 7,780ի հասած է։

Եւ չկրնար ըսուիլ որ աւելկայ բացառիկ տատկութեամբ տիրող մանաւանդ համաճարակէ մը առաջ եկած է։ Թիւերը, տարուէ տարի, զրեթէ միեւնոյն վիճակը ունեցած են, նուազագոյն չափով այսինքն 64 մահերով 1899ին, այսինքն 640 հիւանդներով, եւ առաւելագոյն չափով, այսինքն 182 մահերով 1900ին, այսինքն 1820 հիւանդներով։

Միւս կողմէն տարիքի կամ սեռի վատահելով ինքզինքը ժանտատենդի դէմ պահպանուած համարիլը պատրանք մ'է։

Տարիքը տուդիւ անհերքելի ազդեցութիւն մը ունի այս կէտին վրայ թէ ժանտատենդը 15 էն 30 տարեկան երիտասարդները կը նախընտրէ, բայց չկնայեր ոչ տղայքը եւ ոչ չափահասները, եւ միայն ծերութեան մէջ աւելի հազուադէպ է։

Սեռին գալով, այդ կարեւորութիւն չունի եւ զանազան հակընդդէմ դիտողութիւններով հաստատուած է որ կիները երիկ մարդկանց չափ հնթակայ են այդ հիւանդութեան։

Թիւերը հակիրճ են, բայց անողոք։ Իրրեւ դաս կը ծառայեն անոնց որոնք իրենց անձնական առողջութեան համար կը վախնան

կամ ուրիշներու առողջութեան հոգատար են: Դասէ մ'աւելի են, ամեն մէկու վրայ պարտք կը դնեն եւ կը հրամայեն պահպանողական միջոցներու դիմել, զորս դիտութիւնը եւ փորձառութիւնը ապացուցած են մեր անձը պահպանելու համար աղէտին դէմ:

Հիւանդութեան դէմ մեր անձը պահպանելու միջոցները, դէթ ջրային ներգործութեամբ պատահած ժանտատենդային դէպքերու մեծ մասին նմատմամբ, կը հետեւին բնականաբար յիշեալ պատճառագիտական խորհրդածութիւններէ:

Ջխօսինք ամեն դէպքերը ծանուցանելու սահմանադրականութեան եւ զանոնք մեկուսացնելու պէտքին վրայ: Աւելորդ է հոս այդ օրինակ փաստի մը վրայ ճառել:

Խնդիրին տեսլականը այն է որ հիւանդին անկողնոյն եւ դարմանման մասին բժիշկին հրամայած մաքրութեան միջոցներէն զատ, զորս հիւանդին չուրջինները խղճի մտօք կատարելու պարտաւոր են, պէտք է որ ունենանք կոյուղիներու եւ փոսերու մասին այնպիսի դրութիւն մը որ արգիլէ կասկածելի նիւթերու անցումը մեր անդադարութեան յատկացեալ ջուրերու մէջ: Բայց կոյուղիներու եւ անոնց պարունակած ջուրերու գործման վրայ չենք կրնար երբէք վստահիլ. հետեւաբար պարտաւոր ենք ամեն վարակումէ բոլորովին զերծ ջուր գործածել:

Հոս չեմ ուզեր խօսիլ անոնց համար որոնք ամբողջովին Ընկերութեան ջուրերը կը գործածեն, որոնց առումը եւ բաշխումը վարակման ամեն վտանգներէ զերծ են եւ որոնք չարունակ քիմիական եւ մանրէաբանական զննութեանց կ'ենթարկուին: Բայց ամեն անոնք որոնք Արդէսեան ջրհորներ կը գործածեն երենց ըմպելի ջուրին համար, պարտին դիտնալ թէ այս ջուրը՝ որ ի սկզբան ընտիր է՝ քիչ ժամանակէն կրնայ ժանտատենդային մանրէներու հաղորդիչը ըլլալ, ինչպէս վերը բացատրեցինք: Հետեւաբար պարտաւոր են գոնէ վեց տարին անգամ մը կասկածելի խողովակները փոխել, անոնք որ աւրուած կրնան ըլլալ ըմպելի ջուրը վարակելով՝ երբ զերծ էր առաջ ամեն անսակ աղտոտութենէ:

Անոնք որ առողջապահական խնդիրէն անկախ պայմաններով արգիլուած են առատ հետեւելու, կրնան հետեւեալ պարզ միջոցին դիմել որ յաջողութեան ամենէն մեծ դրաւականները կ'ընծայէ. ջուրը զտել (*filtrer*) եւ զայն եռացնել:

Եռացած ջուրը թէեւ իր համին քիչ մը կը կորսնցնէ, բայց ընծայած ամենամեծ առաւելութեանց նայելով աներկայ բան մը չէ, նկատելով մանաւանդ որ ջուրին եռացումը կրային աղերուն մէկ մասը կ'անհետացնէ, որոնք երբեմն անմարսելի կ'ընեն զայն: Աժեն պարագայի մէջ կրնայ մարդս այսպէս ինքզինքը պահպանել հիւանդութեան մը դէմ որ, ներելի չէ անգիտանալ, ուր որ մտնէ՝ հետը կը տանի դժբաղդութիւնը եւ ախորժութիւնը:

ԿՈՅՐԸՐԸ

Դիտէ՛, ո՛գիս, ի՛նչ սոսկալի են անոնք,
Փայտէ՛ մարդերը, տարտամօրէն ծաղրելի.
Քնաշրջիկնե՛ր, եզական ու աճուելի,
Յառաջ, դէպ ո՞ւր, սեւ նայուածքնին մտաճոգ։

Աստուածային կայծէն այրի աչքերնին
Վեր, դէպ երկինք, դէպի հեռուն են ուղղած,
Ու չի հակիր դէպի մայթը, դէպի ցած
Երազներով բեռնաւորուած գլուխնին։

Կ'անցնին այսպէս, մութին մէջէն անսահման,
Որ եղբայրն է յաւիտենի լռութեան;
Մինչ, ո՞ քաղաք, մեր շուրջ կ'երգես ցնծագին,

Հաճոյքներու տրւած ինքզինքդ անհամար։
Ընդ քարշ՝ ես ալ, եւ աւելի՛ ապշահար,
Կ'ըսեմ, կոյրն ի՞նչ կը փնտռէ խորն երկինքին։

Թարգմ. Ա. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ

ՇԱՌԼ ՊՈԶԼԷՕ

ՊԱՏԿԵՐԻՆ ՏՂՈՒՆ ՎԱՅՕՆՔԸ *

Սիբելի եղբայրը

Վերջին դրութեամս համեմատ, երկու չաթմի տռամջ տեղս հասայ ու նստեցի մէջէն Մարնէյլ՝ ալ իրենց (նշանուած աղջկան ու ասոր աղբօրը) նամակ գրելնիս ու չեչտեցի որ անդադար իրենց հնացէն լինձի խրկելով մէկտեղ, իմացնեն նաեւ գրամի պէտք ունենալնին, հոս հասայ ու տակաւին տասդ բան մը չի հասկցած՝ հետեւեալ օրը առաւօտեան երեք տարբեր անձնաւորութիւններու հասցէին թատուլի հեռագիր կուտամ, որ երթան անոնք պէտք եղած

* Սա նամակը որ և է առիթով մը ձեռքս անցած փր պարզուեցաւ մէջ հետաքրքրող Քօն մը ուրիշ պատմելու Ք՝ ինչպէս մեր աղջիկներէն մէկը հոս պատկերի մը հետ նշանուելու ատեղողութեան մը տակ, անդին կերթայ իր լրջութեան ու ըզգայուններուն տէրը կը մնայ, մերթելով ձեռքը տալ այն պատկերին տղուն, որ գինք դիմաւորելու եկած մինչև այն ինչչափ տեղ բարիզ աղջիկը կը տեսնայ Ք՝ իր նշանածը երբէք երբէք չի նմանիր իր ձեռքը գտնուած պատկերին։

Աղջիկը ինչպես մենք գուշակեր էինք իրաւամբ, ըսող կըլլայ դիմացինին Ք՝ պատկերին տղան կուզէ անպատճառ, եթէ ոչ, պատասխանը ան։ Նամակը պատկերին տղունն է, որ հոս իր եղբորը կը խրկէ։

տեղերը սպասածներս վնասուեն։ Մէկը այս մարդերուս հեռագրով մը կրնայինէ ինձի սպասածներուս հասցէն, բայց ես իրենցմէ ուղղակի լուր չեմ առներ ու կասիպուիմ ձեռքս պահուած ասրէպին համաձայն նամակ մը խրկել իրենց՝ մէջը 205 ֆրանքնոց չէք մը ներփակելով ու կսպիսեմ որ ալ քնաւ ժամանակ չի կորսնցնելով չիտակ իմ տեղս, իմ քովս գան։ Միւս օրը քարդով մը կը պատասխանեն, կը գրեն նամակս ու չէքս սասցած ըլլալնին, բայց կաւելցնեն որ իրենք Ամերիկայէն սպասելիքներ ունին, կը խորհիմ թէ՝ գրամի կսպասեն։ Ես չեմ ուզեր, հեռագրով կսպասեմ որ առանց սպասելու որ եւ է բանի մը, անմիջապէս քովս գան։ Նամակ մը իրենցմէ, կրնայինէ որ Ամերիկայէն գալիքին համար յուսահատեր են ու խըրկած չէքս ալ չեն կրցած գանձել, հեռագրով մը միւս օրը, 150 ֆրանքի խնդրանք մը կընեն, ես իսկոյն փոխանակ 150ի 185 ֆրանք կը հանեմ պանքայի մը միջոցով ու միչտ ու հիմա ալ հեռագրով կը յանձնարարեմ որ գրամը գանձնէնէն վերջը երբ ճանբայ ելլան, իմացնեն ինձի որ դիմաւորելու երթամ, ասոր գրածիս պատասխան չեկաւ։

Անցած կիրակի առաւօտ եկեղեցի գացած էի, վերադարձիս անա ի՛նչ կըլլայ տեսածս։

Անոնք են, ճիշդ անոնք, Մարին ու աղբարը, վրայ գլուխ այնքան մը փէրիչան կը տեսնամ որ ամչնալէս գետնէ գետին կը մըտնամ, ի՛նչ ընեմ, ի՛նչ կրնամ ընել որ գոնէ ես գիս դարմանեմ։ Կիրակի օր, կէս օրէ վերջը Բարիզի կէսը գրեթէ ոտք կը քալեմ կը չըշտայիմ, (կըլլայ ես) բայց խանութներ գտնալով, Մարիին համար, չէնք չնորհք հագնելիքներ կը գնեմ, տեղական մօտային համեմատ նոր ֆիստան, գլխարկ, քանի մը տեսակ թանկագին պայուսակներ ես, Մարին վստահեցնելով թէ՝ այդչափը դեռ միայն ճանբու հագնելիքներ պիտի ըլլան, 70 ֆրանքնոց ապարանչան մը առաջ արդէն պատրաստեր էի։

Երանք պայտի նոյն օրը, կիրակուրի պացինք փառաւոր ճաչարան մը։ Մարին չեմ հասկնար, ինչո՛ւ, միչտ միչտ կը խնդայ, ապուշի խնդուք, ուսկէ ես ի՛նչ հասկնամ, կը հարցնեմ, ինչո՛ւ կը խնդաս, ի՛նչ են տպաւորութիւնները, պատասխանը կըլլայ թէ՝ ուրախութենէս կը խնդամ, նոյնչափ ես ուրախ եմ կաւելցնեմ ու եղբայրը քովը նեղտաւոր նայուածք մը կընէ ինձի, բայց կաչխատիմ որ ընտանի վերաբերում մը պահեմ հետերնին։

Երկուշաբթի օրը գեղեցիկ կառքի մը մէջ նստած՝ Բարիզի էն բարձր վաճառատունը կը գտնենք, հոնկէ պէտք եղած հագուստը գնելու համար։ Վաճառատունէն դառնալու առենս՝ կը հարցնեմ, գիս կը սիրե՞ս, Մարի՛։ եթէ չսիրէի, չէի գար, կը պատասխանէ։

Բայց իմ զինքը սիրելուս կը կասկածի, գոնէ ես անանկ կը մըտածեմ, որովհետեւ առաջին տեսութեան մը պահուն եղբայրը համ-

բուրեցի ու իրեն ձեռքը սեղմեցի միայն, վախցայ որ չըլլայ թէ՝ աղբօր առջեւ զինք վէտացուցած ըլլամ այն տեսակ անխոհեմութիւնով մը, թէեւ աս երկիրները սանկ բան մը աչքի չի զարներ բնաւ։

Բայց ես որչափ որ մեր երկրին սովորութիւններուն ծանօթ եմ, խորհելով թէ՝ բանը պաղ պիտի փախի, ուրեմն հիմա կը համբուրեմ ըսի, համբուրեցի, ինքն ալ զիս համբուրեց։ (Ի՛նչ բաղդ, ի՛նչ երջանկութիւն)։

Ես ու ինք դոհ կը մնանք աւով, ասոր վրայ կը հասկցնեմ իրեն թէ՝ պսակադրութեան համար գրեթէ ամին ինչ պատրաստուած է, միայն կը մնայ կարգ մը զարդեղէններու հետ պսակի յատուկ հանդերձեղէններու առնելը, ատոնք ալ վրայ կը բերեմ ես, երթալիք տեղերնիս կրնանք ձեռք բերել կարճ ատենի մը մէջ։ Այս միեւնոյն ատեն, կը ցուցնեմ իրեն Լոնտոնէն, Ամերիկայի Առաջնորդէն հոտազրով բերել տուած հրամանիս, որուն մէկ օրինակը Բարիզի քահանայէն ալ հոտագրուած է, ուրեմն, Մարի՛, եթէ ուզես ասօր պէտք եղածներուն դնումը վերջացնելներէս յետոյ, վաղը կրնանք եկեղեցի երթալ, պսակուիլ, ու անմիջապէս ճանապորդութեան պատրաստուիլ։ Դուն գիտես, կը պատահաննե։ Ամուսնութ մը կերթանք, ոտքէն մինչեւ գլուխը անանկ մը կը հագուեցնեմ որ տեսնողը ամենեւին դքսուհիէ մը չի զանազաներ, (տէր ողորմեա՛, տէր ողորմեա՛, է՛։). Ամեն ինչ որ գնած եմ, միչտ սուտ տեսակէն ու թանկագինները հասկնաս, գրամ ըսուածը ա՛լ ո՛ր օրուան պիտի պահէի։ (չիտակ խօսքին ի՛նչ ըսել, միչտ ուղիղ չէ այն որ կըսեն «ագ աղչա գարա կիւն իւչիւն) վերջին խանութէն 547 ֆրանգնոց ղուտ ոսկի մատանի մը կառնեմ։ Դուրսէն մինչեւ իմած տեղերնիս դառնալու համար 36 ֆրանգի կառքի ծախք մը կըլլայ։ Եղբայրը կը տեսնայ աս ըրածներս, կը պնդէ որ հարկ չկայ ատոնց ետ, ես մտիկ չեմ ըներ, ու կատեցնեմ ան եղածներուն վրայ ղոյդ մ՚ալ աղամանդ օղեր 100 ֆրանգի արժէքով։ Զօրեքչաբթին կը լուսնայ, աղբարն ալ հետերնիս կը քալենք եկեղեցի որ քահանային հանդիպելու համար ժամադրութիւն մը ունենանք։ Հոն է քահանան, կը պատուիրէ որ վաղը առաւտու առանց բան մը ուտել խմելու խոստովանութեան, հաղորդութեան ներկայանանք նախապէս, որ ատեն անմիջապէս պսակադրութիւնը պիտի ըլլայ։ Այդ տեղ, եղբայրը ինտո՛ր կ՚սպասէիք որ միջամտէր, կը յայտնէ սրտին վիճակի մը մէջ, «ի՞նչ հարկ կար աստեղ պսակուելու, կրնանք նոյն բանը երթալիք տեղերնիս՝ Ամերիկայի մէջ ալ կատարել տալ, քանի որ հոն երկու կողմէն ալ ազգականներու, բարեկամներու ներկայութիւն մը պիտի ըլլայ բնականաբար»։

Ես ատոր դէմ պսակը Բարիզի մէջ վերջացնելու պատճառները կը համրեմ։ Հոն միայն հագկերոջմի համար ստիպուած պիտի ըլլամ գոնէ էն թեթեւն ընելու համար 500 տոլար վճարել։ Բանը Մա-

բիլին ալ կը բացատրեմ, ան միչտ նոյն առաջի օրուան խնդուքին մէջ կը դտնամ։ Քոյր ու եղբայր առանձին խօսակցութիւններ մը կ՚ընեն, ատոր արգելք չեմ ըլլար։ Հինգշաբթի առաւօտ ես ինծի պատրաստուած եմ, Մարիին սենեակը կերթամ, կը տեսնամ թէ՝ ան իր վրան պլուխը բան մը չունի որ ան օրուան համար վայելքիս պատասխանէ։

Ի՞նչ ունիս, Մարի՛, ինչո՞ւ չես պատրաստուած, (ի՛նչ աղէտ՝ ի՛նչ փափկանկատ առաջարկ), Մարի մեւնոյն ծիծաղով, ես չեմ իգար կըսէ, բայց միայն իմ երթալուս պատկ կըլլա՞յ մը։ Եղբօրը ըսածները կը կրկնէ, ես ալ իմ պատճառներս կը չեչտեմ։

Եղբայրը դուրսէն մտիկ կընէ, ներս կը մտնայ, ինչո՞ւ չես խօսիր աղջի՛կ, ի՛նչ պիտի ըսես նը, ինչո՞ւ մէկ անգամէն չես ըսեր։ Կը թողուի զիրենք առանձին, որ խորհին, խօսին, ինծի վճռական պատասխան մը բերեն։

Եղբայրը դուրս եկած՝ միչտ նոյնն է, պատկը հոս չպիտի ըլլայ կըսէ, ինչո՞ւ, — որովհետեւ Ամերիկայի մեծ աղբօրմէն նամակ առած է իրը թէ՝ սա պատուէրով որ «ինքը չի տեսած չըլլայ, չըլլայ որ պատկ տեղի ունենայ, կամ սա տեսակ համակերպութիւն մը պատահի»

Կսպասեմ որ խօսք մ՚ալ աղջիկը ըսէ, սա չի խօսիր ու թուղթի մը վրայ կը գրէ թէ՝ «խօսիլ չեմ համարձակիր, Ամերիկայի եղբօրս[1] սիրտը չհնոյը պէտք մ՚է ինծի համար, հոս պատկ չըլլիր։» Այս խօսքը դլխուս լեցուած պաղ ջուր մը կըլլայ, երբ նոյն պահուն եղբայրն ալ ինծի եղբայրաբար ըսելիք մը ունենալը յայտնելով կը խոստովանի թէ՝ «աղջիկը քեզ չի սիրեր, ձդէ օձիքնիս որ երթանք, կամ հաչիւնիս տեսնանք, երկու ոսկի պիտի տաս ես։» Եղբայրը երդումով կը վստահացնեմ թէ՝ ոչ միայն երկու ոսկի հապա սիրելի՛ս, դուն ինըդ ալ Ամերիկա պիտի դաս, քու նկարագ ու ապագդ պիտի ապահովեմ կարողութեանս չափով, ամէն բան պիտի ընեմ որ դուն ալ հոն նախանձելի վիճակ մ՚ունենաս, որո՛ւ կըսես։ Կերթամ անդին քրոջը կընեմ միեւնոյն աղաչանքներս, թող վերջապէս ի՛նչ ընել ուզելնին յայտնեն, քոյրը անգամ մ՚ալ թուղթի վրայ մէկ մէկ իր պահանջումները կը չարէ, «մեր ապագան ի՛նչ պիտի ըլլայ, զաւակներուս կրթութիւնը ի՛նչպէս պիտի ապահովուի» ես ծիչտ իր ուզածը ու միչտ գոհացուցիչ պատասխաններ կուտամ։ Եղբօրմէն կը խնդրէ որ մեզ քիչ մը առանձին ձգէ, կը պահանջէ որ ոտքէս մինչեւ գլուխս առողջական վիճակս բժչկական քննութեան մը ենթարկուի, կը յօժարիմ, գոհ կը մնայ ու համբուրելով կը խոստանայ որ յետ այնու իմ կամքիս համակերպի։

Փափաք կը յայտնեմ որ հետեւեալ օրը պատկագրութեան երթ-

(1) Կը հասկցուի Թէ աղջիկը իր դղեկից աղբօրմէն զատ մեծ աղբար մըն ալ Ամերիկայի մէջ ունի։

թանք, աղբարն ալ խաչը բռնելու կարգադրութիւն մը կընենք։ Նախ անգամ մ՚ալ քահանային կերթանք, հետեւեալ օրուան համար ժամադրութիւն կը խնդրենք։ Վերջը սափրիչի մը՝ միայն իր մազերը չինել տալու համար 10 ֆրանք կը վճարեմ։ Հինգշաբթի առաւօտ, ամեն կերպով պատրաստուած ճամբայ կելլանք, երեքնիս մէկ կառքի մէջ, դոհարաւաճառի մը խանութին առաջքը կառքը կեցնելով, կուզեմ կուրծքին ղարնուելիք ծաղիկ մը գնել, ու կը հարցնեմ իրեն, մէջտեղը քարը կարմի՞ր ըլլայ թէ՝ ուրիշ գոյն կը սիրէ, կարմիր եախութին աւելի կը սիրէ եղեր, ատոր համար 260 ֆր. կը վճարեմ ու եկեղեցի կերթանք, ուր քահանան, տիրացու մը ու երկու երեք ուրիշներ սպասող կերեւնան։

Քահանան զինք առանձին խոստովանցնելու համար մէկ կողմ կը տանի, քիչ վերջը ես կը կանչուիմ, քահանան անա ի՛նչ խնդիր գլորէ, «ես չեմ կրնար ձեզ պսակել, քանի որ աղջկան կամքը չուզեր, ձեզի քիչ մ՚ալ ժամանակ անա խօսուեցէք, եթէ ոչ՝ իմ պաշտօնս վերջացած կըլլայ հիմա»։

Ա՛ս ի՞նչ կը նշանակէ, աղջի՛կ, կըսեմ, (չատ համբերանք իրաւ որ) ի՛նչ կընես, տարիքդ քանի՞ է։

— 19–20, կը պատասխանէ, բայց դուն անպատճառ 40ը անցուցած պիտի ըլլաս, — չէ՛, սիրելիս, ես 35 կամ չիկամ, — ինչ որ է, կաւելցնէ, ես քու մասին ըսելիք չունիմ բնաւ, վարքիդ բարքիդ ալ ըսելիք չունիմ, բայց ճշմարիտ որ սիրաս ծերդի համար չի բաբախեր (1), ասանկ ըսելուս համար մի մեղադրեր»։

Վերջապէս, եղբա՛յր, ո՛ր եւ է աղաչանք, պնդողութիւն բան մը չարժեցին, աղջիկը ծայրայեղ փոփոխամիտ մ՚է տեսայ, օդուտ չըրաւ, բնաւ չազդեցին իմ համոզումի ջանքերս, գուրս կուգանք եւ կեղեցիէն, բայց, տէր Աստուա՛ծ, ասանկ ալ յուսախաբութիւն, ո՛վ մտքէն անցնէր։ Տարի մը ծերիչը ձեռքս, տաղնապներս, յուզմունքներս ծերմ, դեռ չեն հատներ, (հիմա կը հասկցուէ՞ր թէ ծերլը, ըրպիտութիւնը մարդիկ միայն ծերերէ չեն սորվիր, բայց խե՛ղճ մարդ)։

Է՛հ, ալ հասկցիր թէ՝ սըվոնց ըրածը ինչի՛ նստաւ վրաս։ Երէկ առաւ, իրենք անգամ մ՚ալ քահանային կերթան, անոր ինչ ըսելիքնին չեմ գիտեր, միայն գիտցայ թէ՝ քահանան 50 ֆր. տալով իրենց, Լոնտոն կը խրկէ ձերինք, Լոնտոն՝ պիտի սպասեն, որ Ամերիկայէն հեռագրով տակ ընդնէ տան ու երթան։

Ա՛ս խօսքով բաժնուեցանք, «աղնուութեանդ, վարքիդ, բարքիդ ըսելիք չունինք, բայց այդչափը չի բաւեր որ ես իմ չսիրածիս հետ ամուսնանայի, ես արդէն ամուսնանալ չեմ ուզեր, զիս ձերթէ ըըս-

(1) Սա մեր աղջիկներն ալ բաներ մը ունին ու կրնան խոստովանիլ եղեր որ մենք հոս միամիտներս չենք գիտեր եղեր։ Ալ ինչո՞ւ զանգատ ընէինք թէ՝ զաւակի աղջիկը անլեզու հոլիկ մըն է։ Էֆերիմ . . . ։

նի նշանակեին, քան ըլլի էն մօտս ակբերը, որ ատ քանին պատճառ եղան։» Ասոնք ալ աղջկան վերջին խօսքերը եղան։

Ու դեռ ասկէցուց որ եթէ ուրիշի հետ ամուսնանամ, ան ատենս, կրնայինք կուսնամ քեզի որ դիս ձեռքով պահեիս։

Հիմա, պիտի երթայիր, դուն քեզ իմ տեղս դիր ու կրեւակայէ։ Ինչո՞ւ այս ձիւնը իմ դէմս պիտի գար, 800 տոլարէն, քանի 20 տոլար մնաց չի մնաց... ձեռքէն խալսած հայ աղջիկ մը դէս ա֊մանիկ խաղալ խայտառակ ընէ, սրտէս արիւն կեղթայ (ինքզինքդ ժիր բռնէ, վերջդ բարի է Աստուծով), ինչ ընեմ պէտք եմ որ սա յուսախաբութիւնը պարմանեմ, (ինչո՞ւ պէ աղբար, ի՞նչ ունենայիր այսչափ կսկծալու, դուն աչխարհք, Ամերիկա տեսնող մարդ կայ, չա՞տ էր որ երկու համբոյրի համար 850 տոլար վճարես, դեռ կըսես որ 20ն ալ քովդ կը մնայ, մինչ ուրիշներ, ատ քսանն ալ վրայ տալէ վերջը, ուրիշ ինչե՛ր կը պոհեն, մօ լաննէթի մըլլեր)։ Նիւթական հնաոս քանի տեղ չեմ դներ, (իչտէ բանկ խօջախութիւն մը, ափէրիմ) միայն թէ՝ ասկէ վերջը ի՛նչպէս մտածէի պատիւս ու գերազանա֊նիս պատիւին վրայ, չուարած եմ։ Ասկէ առաջ նիւթական տոկալի հնաոսներ, դիս այնքան մը ջանջալած չէին, ասիկա ուղղակի սրտիս կսպառնայ։ Աստծոյ ու եղբայրութեան սերոյն ան դիս մեռցնող ցա֊ւը մոռցնելու կերպ մը դտէք կամ խորհուրդ մը դրեցէք։ Ես ան վի֊ճակիս մէջ կամ ան արընաձ սրտովս ալ ոչինչ կրնամ ընել, որ աչխարհ յաջողութիւն մը դատնայ ինձի համար։ Բան մը չեմ կրնար ընել, բանէ մը չեմ կրնար օգտուիլ, ոչ ալ Ամերիկա դառնալ։

Մտածիր նէ ան դիշեր Մարսէյլ մեկնիլ հոն պիտի ապասեի ձեր խորհուրդին, իմանալ թէ՝ ասկէ վերջը ալ ինչ կարելի է ընել, լա՛ւ մտածեցէք, ինձի ալ մեղք է։ (վա՛յ օղուլ վայ։ Պուտ մը պաղ ջուր լմլմէ, որ ուրիշ բան չանցնես միտքէդ, կամ՝ նայէ՛, եթէ անձ֊նասպան ըլլալ է միտքդ, որո՛ւ ինչ վոյտ։ Երկիր մը կը գտնուիս մանաւանդ, ուր աւելի բան նօթոյթ ու տարօրինակութիւն ըլլալով միասին ան քու միտքդ անցածն ալ մեծ բանի տեղ չդնելու պէտք կայ)։

Ա՛ս ինչո՞ւ ես որ կը պատահին իմ դլխուս (Աչխարհքը անծանօթ բաներ, այնտեղակ դժբաղդութիւններ կան, կը պատահի՛ն որ, կար֊գը ատոր գայ նը, երկուն կըլլայ, դուն մինդդուս փախած թուչունի մը նմանիս է որ կը վայնս պարզապէս)։ Չէ՛, եղա՛յր, չէ՛, ալ ինձի համար բաւական ըլլայ, ձեռքիս վրայ տաղ մը թող դնէի որ ալ ո՛ր եւ է հալալ կաթ ուտող աղջկայ չի հետամտէի։ (Անգամ մ՛ալ կուգես հարամ կաթ ուտողի մը չուրջը վարէ փորձերդ, «գոմչումա դարը էտմի պէս խօսքեր, որ չի վայլեր ըերանը իմաստութեան ակռայ ունեցողի մը համար։ Աչխարհն ալ ինձմէ լաւ)։

Աղջիկ մը դիդուհի ընելու չափ հարուստներ, զարդեր վրաս մը֊նացին, աւելի բեռս ծանրացուցին, (բեռ մը որ մսդդ իր սերտածին

անուշովը կը կրէ, ինչո՞ւ պիտի ծանր թուէր, լաթն ու զարդը այնչափ ծանր, հապա վաղը քոյն մարմինը որչափ միամիտ զբեղ)։ Եթէ, ըսեմ ձեղի, դուք ձեր կարգին չաջակցիք որ ան լաթերուն ու զարդերուն արժան կամ անոնց յարդը գիտցող աղջիկ մը կարենամ գտնել, ատիպուած պիտի ըլլամ նոյն իսկ ձեր զգացումներուն վրայ ալ կասկածիլ (Ըսելէ, հալալ կամ հարամ կաթ ուտող աղջիկ մը կը քնաուռւի հիմա, որ միամտութիւնը ունենայ հրապուրուելու կարգ մը ճիճի պիճի զարդերէ միայն, ան աղջիկը ալ չուզէ դիտնալ թէ՝ իր ամուսնացուին ըերանը ակռայ կայ, չիկայ) ժամէ ժամ ձեր թելադրութիւններուն կսպասեմ, ձեր նամակ պիտի կրնամ Մարսիլիա կարդալ։

Բարիզ 24 Դեկտ· 1904 ԴԺԲԱՂՂ ԵՂՐԱՅՐՈՒ

Բաղդաւորը միշտ դուն ես, սիրելիս, ծուռ նայինը չիտակ խօսինը։ Ձիւնը ան ատեն դվնծուղ կուգար, երբ աղջկան համար որ-ւսածնելդ ու տրամադրածներդ ալ անդամ մըն ալ ետ չի կրնայիր առնել։

Ինչո՞ւ կը մոռնաս որ աղջիկէն աւարած համբոյրներուդ հաշիւը դուն քու պահանջքիդ կողմը պահեցիր։ Դնա՛, դոյնիդ դնա՛։

ԹԼԿԱՏԻՆՑԻՆ

ԴԻՏՈՂԻ ՄԸ ԴԱՏՈՒՄՆԵՐԸ

ԳԱՆԳԱՏՈՂՆԵՐԸ

Ցերաւի, անառանելի կերպով գագաթամոլ ժողովուրդ մըն ենք։ Անխմանալի դժուարահաճութեան մը ու անհիմատ դժգոհութեան մը բոլոր ծիծաղելի ընդունակութիւնները յամառօրէն սեղմած մեր կուրծքին վրայ, բանդէտի մեծամիտ չարժուճեւեր ըրած ըլլալ կը կարծենք, ամեն տեղ ու ամեն պարագայի մէջ, գանգատներու մըշտապատրաստ այդ ժողովածոյ փունջէն նեսելոլ ատոր անոր հատիկն, գոռոզ ինքնավստահութեան մը անճահ խրոխտութեամբը։ Դուն ուրնք բարեդէպ ու բարեմիտ մտանացուցում մը, ցաւին դիտակից ու խորին ճանաչողութեամբը արտայայտուած ու դարմանումի լոյսովը պայծառացած։ Ո՛ւ է հանրային խնդիր մը քննելու, իրաւունքի կամ ազօրինութեան ցոյց տուած բազմաձալ կնճռոտութիւնները պարզաբանելու, ձեր ու դէմ յայտնուած կարծիքներու թոհ ու բոհին մէջէն դիտակից ընտրողութիւն մը ընելու անկարողութիւնիս ի յայտ կուգայ ամեն պարագայի մէջ։ Եւ ասիկա ամենաբնական արդիւնքն է ձերի ու անգոյն դաստիարակութեան մը՝

որ մեզի տուած է Թերուս եւ անհամատատ միտքեր, որոնք՝ նկարագրի մը ուժեղ ջղայնութեան չգոյութիւնը ու զիտակցօրէն ըմբռնուած սկզբունքներու պակասը զգալի կընեն ամեն ատեն։ Անիկա ցաւագինօրէն պարզ ճշմարտութիւն մըն է։

Վարչական չրջանակի մէջ կրնայ ըլլալ որ խնդիր մը ծագի, ի՞նչ կայ ասկէ աւելի բնական։ Իմաստուն իրարհասկացողութեան մը չնորհիւ կրնայ կարգադրուիլ այդ, առանց յուսահատական ճիգերու ու պոռոտախօս մեծաքանութիւններու։ Լոկ պատասխանատուութիւնները ճշտելով, չրջահայեաց արդարզի կամեցողութեամբ մը, եւ առանց աւելորդ յղնաբանութիւններու տաղտուկին, խնդիրը կրնայ վերնալ մէջտեղէն, ու անհետանալ անչուշ։ Ինչպէս որ եկած էր։ Սակայն անկարելի է որ այդպիսի անաղմուկ վերջաւորութեան մը յանգի ան։ Իմաստակ վայրահաչութիւնները ծայր կուտան, չորս կողմէ, նեխութեան աստիճանին հասած քինախնդրութիւնները բերան ուժգնութեամբ մը կառուցանեն, ունայնաբիլ եւ անձնասէր եսերու քսութիւնները իրար կը քսուին, իրարու կը բաղխին յարաժամ, ու զիրար վարկաբեկ ընելու փութկոտութիւն մը կը խայտայ ամենուն խօսուածքին մէջ։ Ժողովականները առաջնորդին անկարողութենէն կը դանգատին, դպրոցի հոգաբարձուն աղաներուն տղիտութիւնը կը մատնանչէ, ուսուցիչը տնտեսական ժողովին աչառութիւնը կայպանէ, ու վարչական ժանգահար չղթան անլուր խժլտուքի մը մէջ կը խեղդէ ամեն ողջամիտ ձայն ու անկեղծ խորհուրդ։ Ամենո՛ւն բերանը գանգատ մը կայ, ամենո՛ւն ձայնին մէջ արհամարհանքի պարոյր մը, ամենո՛ւն խօսուածքին մէջ ախրական անբարնաւաճ չե՛չտ մը։ Ա՛լ անգամ մը ճըչմարտաւանութիւններու ատամնագոյգքին մէջ բռնուած են, կարելի չէ ընկրկիլ։ այլ անհրաժեշտ է յառաջանալ անձնավստահ ղրնացքով, անխորհուրդ դիմադրողութեան մը թափովը, կեղծիքի մը չուչներով մթնցած այդ ճամբուն մէջ։ Դուեհիկ անուանարկութիւններու օձը կը սողայ, կը սողոսկի մթին անկիւններու մէջ, վիրաւորիչ ակնարկութիւնները կը ցցուին ամեն դի՝ ատուներնիրու կանաչէն երկնցուած կարկամ բունցքներու հանգոյն։ Ու զարմանալին հոն է որ, բոլոր այս մարդիկը՝ որոնք ճշմարտութեան եւ ուղղամտութեան անուններով աշխարհի ամենէն գծուծ չահախնդրութիւններու հաւէ կը հետապնդեն, ամենքն ալ օգտակար գործ մը կատարելու ախմար դիտակցութիւնովը կը պարծին։ Կան որ քինադատութիւն ըրած ըլլալ կը կարծեն, ա՛մեն առթիւ անխմաստ պահանջումնել ու թմբուկը ուժգնահարելով մեծաչուխդ, կան որ փրկաւէտ բարեփոխումներ մտցնել կուզեն ամեն բանի մէջ, անհեթեթ առաջարկութիւններ պոռալով ամենուն ականջին ի վար, կան որ մուրացածոյ ճղճիմ հմտութեան մը բեկորներուն ապաւինելով՝ յոխորտալից ճառախօսութիւններով իչխել կը ջանան անկարծիք ու ոգէտ միւս-

քերու վրայ, ազդեցութեան չրջանակ մը չունենալու համար չուրչերնին։ Կան նաեւ որ փքուռայց դատարկամտութեամբ մը ախտաւոր, մանկամարժութեան վրայ կը խօսին անդադար, զոր ըրած պարբերութիւններ կրկնելով ամեն առեն եւ կամ նորութիւն մը թեզատրած ըլլալու յատկութեամբ դպրոցական ծրագիրներու մէջ փոփոխութիւններ կատաջարկեն։ Ծարկց կամ փոքր, ուսեալ կամ տգէտ, բոլորն ալ միամիտ մարմաջով մը վարակուած են քան մը ըսելու պէտքութիւն մը ընելու, եղածի չհաւնելու, առանց որոշ ըմբռնումի, առանց դիտակից հասողութեան։ Այսօր լրագիրներուն չեն հաւնիր իրենք որ հինգ փարա չեն վճարեր թերթի մը, վաղը դերդնեղեն են զոր կը լիճգծեն՝ պանդատելով որ եւրոպացի ղրադէտներու յորդ արտադրութիւնը չեն ունենար՝ ամեն տարի հատորով մը չներկայանալնուն համար։ Այսօր եկեղեցիին արարողութիւնները անհանդուրժելի կը դառնան, միւս օր դպրոցին անկանոնութիւնը ցոյց կուտան եւ ասիկա լոկ պանդատած ըլլալու համար, մինչեան չուբը պղտորելու մտադրութեամբ։

Այս չորս կողմ ցանցնուած պանդատները իրենց օրին համար՝ անձնամոռ գոհունակութեան հնչեին ըմսիլի մէն է՝ որով կարելի եղածին չափ ընթացնին մարկ ըլլալու, երջանկութիւն մ՚է այդ իրենց հպարտ, բաւական է որ իրենց ամենէն արտաոյ գաղափարին հաւանութիւն տուող մը ըլլայ բոցարձակ ճշմարտութեան փայլը կզգենու ան անմիջապէս։

Երբեք չեն զգար այդ մարդիկը իրենց անամէջ ազմուկներուն ատգակալի ու վնասակար հնչգամանքը, երբեք չեն խորհիր անոնք իրենց նախճիրներուն գժգոհանհ արդիւնդներուն վրայ, երբեք չեն անդրադառնար իրենց հաին լողաց ամուլ տարիներու ցաւալի պատարկութեան։ Իրենց հոգին չի՞ սարսռար երբեմն կարեկից խղճահարութեան մը խայթովը։

Ինչպէ՞ս պիտի յուսայինք որ իր արդար ու բնական սահմանին մէջ մնայէր դանգատելու կամ քննադատելու այդ չափազանցուած մարմաջը՝ որ օդտակարութեան իւր դիւր ճամբէն չեղելով փչալից խողան դաչտի մը անհաիթութիւններուն մէջ՝ մնաներ ու սրտեր ալ արբենցէ զան արդիւք մը չիտար։

ՀԱՂԻՆ

ՎԱՂԱՐՇ

ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ԱՐՁԱԳԱՆԳ

* * * Սմերիկացի տեզամալ Հոսկէր Բիրի՝ որ բեւեռային նոր ար-
չաւանք մը վարձկւլու կը պատրաստուի, իր հետ կը տանի իր տա-
նեկու տարեկան աղջիկը, իր փոքրիկ տղան եւ օրիորդ Մ. Պէլ՝ սը-
զագիր քարտուղարը։ Տեզամալ Բիրի անձնել հեռագիրներ պիտի հաս-
տատէ Նորք եւ Սաղին հրուանդաններուն մէջ ոլորէզոլի կարգով ըլ-
լայ հաղորդակցիլ Նիւ–Եորքի հետ։ Սաղին հրուանդանին մէջ ար-
չաւախումբին պիտի միանայ Էսքիմացիներու խումբ մը։ Անկէ պի-
տի դիմեն դէպի Կրանթ եւ բեւեռային աւազանի կեդրոնը եւ պիտի
փորձեն մտնել մինչեւ Լինքըլն հրուանդանը։ Փետրվարի մէջ, երբ
բեւեռային գիշերուան չրջանը լմնայ, արշաւախումբը իր ճամբան
պիտի չարունակէ բալխիներով դէպի Բեւեռ։ Պ. Բիրի վստահ է թէ
այս անգամ պիտի յաջողի հասնիլ Բեւեռ եւ հոն կնդունել ամերիկե-
ան դրօշը։ «Ասիկա լինելորդ ճամբորդութիւնս է դէպի արջային
բեւեռ, ըսած է արշաւախումբին պետը, եւ լինձի համար ունիմ նա-
խընթաց ումիը ճամբորդութիւններուս փորձառութիւնը»։ Դեռեւսի
օրիորդ Բիրի արդէն իսկ իր լուսանկարը հանել սկսած է իր բեւե-
ռական տարազով։

* * * Պ. Շարլը Շվապ, պողպատի մեծ դրըսթին նախկին նախա-
գահը, վերջերս Նիւ–Եորքի ամենէն զեղեցիկ պողոտաներէն մէկուն
մէջ իրեն համար չինել տուած է գնակալան մը որ պարզապէս հրա-
չալիք մըն է եւ որ արժած է՝ գետնին հետ միասին՝ 3 միլիոն տո-
լարի կամ 45 միլիոն ֆրանքի աւազպելական գումար մը։ Պ. Շվապ
այնպէս կարգադրած է որ իր եւ իր կնոջ մահէն վերջը՝ այդ տունը
սեփականութիւն պիտի դառնայ Նիւ–Եորք քաղաքին։

* * * Տիմն–Պուլմանի գործարանը Բարիզ քաղաքին թաղապետու-
թեան համար չինած է բոզոսմի ինքնաչարժ տակառ մը որ այժմ
կ'գործածուի Պուա սը Պուլօնէի պողոտային մէջ։ Շնորհիւ այս
գործիքին՝ որ 5000 լիտր ջուր պարունակող կարաս մը գետին, մեկ
քանի վայրկեան մէջ կարելի է ջրել 1 քիլոմէթը երկայնութեամբ
եւ 14 մէթը լայնութեամբ փաճուղի մը։

* * * Բոլոր անգլիական ընդհանրութեան մէջ կ'գտնուին ճերմակ
մուկեր որոնք գիշեր ցորեկ հոն կ'մնան՝ վանդակներու մէջ արգե-
լափակ։ Այս մուկերը կարեւոր դեր մը կ'խաղան յիշեալ նաւերուն
մէջ։ Խիստ սուր հոտառութեամբ օժտուած ըլլալով խկոյն կ'զգան
կազոլինի ամենափոքր խտացումը եւ այսպէս կ'պահպանեն ըզգ-
ծողեայ նաւերուն մէջ աշխատող անվախեր նաւաղներու կեանքը,
որովհետեւ կազոլինի ամենաանչան հոտ մը տակնուվրայ կ'բերէ
հերմակ մուկերը եւ այս տակնուվրայութիւնը կ'ծանուցէ իրը ազ-
դարարութիւն։

*** Անցեալ ամիս Լինինկրընի (Անգլիա) չրջականները կայծակը բնաջինջ ըրաւ կովերու ամբողջ հօտ մը. ապարակատէրի մը քսան-ընչորս կաթնատու կովերը կաղնիի մը բոլորտիքը ապաստանած էին՝ փոթորիկը պայթած պահուն. Նոյն հետայն կայծակը բնկաւ ծառին վրայ, կոտրտեց բաղմաթիւ ճիւղեր, ճեղքեց բունը եւ չանթահարեց բոլոր կովերը:

*** Տանբիէրի մէջ (Ֆրանսա) տեղւոյն երէց՝ աբբա Տիւպուայի պարտէզը կ'գտնուի հրայալի վարդենի մը զոր երէցը իր ձեռքովը տնկած ու պատուաստած է: Բունը ունի 0,25 մէթր չրջապատ մը եւ առանց ճիւղի հողին երեսէն մինչեւ 2,10 մէթր վեր կ'բարձրանայ: Դագաթէն կ'մեկնին հորիզոնական ուղղութեամբ ուժեղ ոստեր որոնք փայտէ խեչակներու վրայ յենած՝ ճշմարիտ արեւանոց մը կ'ձեւացնեն մօտաւորապէս հարիւր քառակուսի մէթր տարածութեամբ մակերեւոյթ մը ծածկելով: Վարդենիին ճիւղերը, տերեւները, կոկոնները եւ ծաղիկները այնչափ չատ են որ արեւուն ճառագայթները անկարող կ'ըլլան թափանցելու հովանոցին ներս: Տարիէ մը ի վեր ճիւղերը չափէն աւելի երկնցած են եւ կան որ մինչեւ 8,5 մէթր երկայնութիւն ունին: Անցեալ Յունիս ամսուն այս աքսանչելի վարդենին 5000էն աւելի վարդ տուաւ:

*** Ամերիկացի վիճակագիր մը հաշիւ ըրած է որ վերջին տասնըհինգ ամիսներու մէջ Օր. Ալիս Ռուզվէլտ մատակարած է 403 ճայլի, 150 մեծ պարահանդէսի եւ 300 պարտիզիկ երեկոյթի. ատոնք է թէ Օր. Ռուզվէլտ անխոնջ պարուհի մըն է: Ասկից զատ ներկայ ըլլացած է 980 ֆայլ–օ'յօֆ եւ 1700 այցելութիւն տուած է: Վերջին տասնըհինգ ամիսներու միջոցին 32000 անգամ ձեռք թոթված է, զրեթէ Միացեալ Նահանգաց Նախագահին չափ, եւ իր բարեկամուհիները վեցին ամուսնութեան ներկայ գտնուած է իբրեւ պատուաւոր օրիորդ: Այս ամենուն վրայ պէտք է աւելցնել նաեւ թէ Օր. Ալիս Ռուզվէլտ քաջալարժ է ամէն տեսակ սպորդներու մէջ, դէխաւորապէս զբօսանաւելու մասին, եւ այս ամիս յանձնաւոր պատոյտ մը կատարած է դէպի Ճաբոն:

*** Նիւ–Եորքի կենդանաբանական պարտէզին մէջ կ'գտնուի երիտասարդ չիմբանզէ մը որ բոլոր այցելուներուն հիացման առարկայ դարձած է: Այս խելացի մարդակապիկը մինչեւ որ իր վերարկուն հագած չըլլայ՝ մարդու առջեւ չելներ. իրեն սովորութիւն ըրած է սեղանի մը առջեւ նստիլ ճաշելու համար. բայց այս մասին չատ բծախնդիր է. ամէն ճաշէ առաջ եւ ճաշէն ետք կուզէ որ իր պահապանը իր առջեւ դնէ գաղջ ջուրով լեցուն կոնք մը որուն մէջ չէնք չնորհք կ'լուայ «ձեռքները» եւ երեսը. եթէ այս ձեւակերպութիւնը զանց առնուի, սաստիկ կ'բարկանայ եւ կերակուր չուտեր:

*** Աչխարհիս ամենէն արագընթաց չոգեկառքերը կ'գտնուին Ֆրանսայի մէջ: Առաջինն է Բարիզ–Պօյտօ (Օրլէան) գծին ճեպըն-

թացը որ միջին հաշուով ժամը 80 ½ քիլոմէթը արագութիւն ունի։ Այս արագութիւնը տեղ տեղ մինչեւ 100 քիլոմէթրի կ'հասնի, եւ ուշ մնալու պարագային՝ կրնայ մինչեւ 125ի բարձրանալ։ Ցեսոյ կուգայ Բօդ–ո'Ազիւռի ճեպընթացը միեւնոյն արագութեամբ, բայց սակայն միջին արագութիւնը մէկ ժամուան մէջ (Բարիզէն մինչեւ Նիս իր տասը դադարները միասին հաշուելով) գրեթէ 79 քիլոմէթր է որ երթեւեկի 50ի կիջնայ՝ մէկ քանի գարուփոս ու անհարթ տեղերու վրայ։

*** Այս պահուս Թօքիոի զանազան դպրոցներուն մէջ կան 2716 չինացի ուսանողներ որոնք բաւականաչափ ծանօթութիւն մը ունին ճարտնական լեզուին՝ աւանդուած դասերուն հետեւելու համար։ Ուրիշ 5500 չինացիներ ճարտներէն կ'սորվին՝ ապահովելով որ իրենց համար տեղ գտնուի դպրոցներուն մէջ։ Ասկից զատ ճարտնական կառավարութիւնը մանաւանդ հաստատութիւններ հիմնած է՝ նորահաս չինացիներուն տալու համար այն ծանօթութիւնները որոնք պիտի նպաստեն Չինաստանի եւրոպականացումին։

*** Մինչեւ ժԹ. դարուն մէջտեղերը Անգլիա միայն երկաթ համալսարան ունէր, Օքսֆորդ, Քէմպրիճ եւ Տիւրհամ։ Բայց ժամանակէ մը ի վեր բոլոր անգլիական մեծ քաղաքները կուզեն իրենց համալսարանը ունենալ։ Նախ Լոնտոն սկսաւ, յետոյ Պիրմինկէմ, Մանչէսթրը, Լիվրբուլ, Լիտս եւ վերջապէս Շէֆֆիլտ որ անցեալ Յուլիս 12ին կատարեց իր համալսարանին բացումը։ Միայն չէնքերու կառուցման համար հինգ միլիոն ֆրանք ծախք եղաւ։ Այս ձեւափոխութեամբ անգլիական համալսարանական կրթութիւնը իր աղնուապետական նկարագրէն ելլելով՝ հանրավարական մթնոլորտի մը մէջ կ'մտնէ։ Այսուհետեւ համալսարանական ուսուցումը վերապահուած չպիտի ըլլայ փոքրաթիւ հարուստ մարդերու որոնք կ'ապրէին Օքսֆորտի եւ Քէմպրիճի մէջ՝ իմացական եւ ֆիզիքական մշակութեան մանաւանդ պայմաններու մէջ, այլ ինչպէս ի Ցերմանսա, մատչելի պիտի ըլլայ մեծամասնութեան, այնպիսի մարդերու որոնք պիտի կրնան չարունակել իրենց ընտանիքին մէջ ապրիլ, որոնք, ամէն պարագայի մէջ, իրենց ուսման ընթացքը աւարտելէ յետոյ՝ նորէն պիտի գտնեն այն ապրելակերպը զոր կ'պահանջէ իրենց հարստութիւնը։

*** Միաց. Նահանգներուն մէջ հետզհետէ կ'նուազի յունարէն սորվող երիտասարդներու թիւը, մինչդեռ կ'չատնան այն երիտասարդները որոնք միայն լատիներէնի կ'աչխատին եւ արդի գրականութիւնը կ'ուսումնասիրեն։ Ասոր պատճառը այն է որ երբեմն յունարէնը անհրաժեշտ կ'նկատուէր ազատամիտ դաստիարակութեան մէջ, բայց հիմա գաղափարները փոխուած են այս մասին։ Համալսարանական երկու նախատեհանններու (*baccalauréat*) դոյութիւնը՝ որոնք միեւնոյն առաւելութիւնները կ'ընծայեն եւ որոնցմէ մին

յունարէն կ'պարունակէ եւ միւսը ո՛չ, միջոց կ'ընձեռէ յունարէնի ուսուցման արժէքը դատելու։ Կ'դիտդատուի թէ յունարէնի դասերուն չհետեւող աղաքները անընդունակ կ'ըլլան ծանր աչխատութիւններուն մէջ, թէ մտավարժութիւնը կ'պակսի երկոց, թէ երկոց կրթութիւնը ապարդիւն կ'ըլլայ, կ'յիշուի երկարաձգիլն մը որ իր զրաւեցուցականներու մէջ կ'ընդունէր միայն յունարէն դիտցող պաշտօնեաներ Սւսոր կ'պատասխանուի թէ կարելի է ուսանողները յօժարամիտ ընել ստանալու ուրիշ ծանօթութիւններ, օրինակի համար՝ չափագիտական ուսումներ կամ ֆրանսերէն, որոնց ուսուցումը կ'ներկայէ յունարէնը աւելի օգտակար դարձնող միեւնոյն ճշդրտութիւնը, միեւնոյն լրջութիւնը եւ միեւնոյն անհաճոյ հանգամանքը, բայց մինչեւ հիմայ ո՛չ մէկ ուսուցիչ փորձած է յունարէնի ուսուցման մէթոտները կիրարկել ուրիշ նուազ դժուարին եւ նուազ կարեւոր ուսուցման մը։

ՎԱՐՍԱՄ

ՃԵՐՄԱԿ ՈՒ ՍԵՒ

ՆԻՇԵՐ

«Երանի՛ թէ զրիչները գիւբազին չըլլային եւ անոնց չհղուելիս-րոյն համար ծանր տուգանքներ սահմանուած ըլլային» կը բացագանչէ արտին խոլէն Գաբեգին Վարդապետ Լոյս կիսամեայ 36րդ թիւին մէջ։

Գիտէ՞ք թէ ինչ այս հատուածին հոգեբանական թարգմանութիւնը բաւական ճեղքուածքներ կրնայ ցուցնել։

«Ինչո՞ւ հայ կիսմականները կարողութիւնը չունենային արգիլելու, բանադրելու եւ պատժելու ամեն անոնք որոնք՝ կ'յանդգնին եկեղեցականները քննադատելու, անոնց կեղծ հոգիներու դիմակները վար կ'առնեն, չար սրտերը կ'ցուցադրեն, չինծու համբաւները կ'տապալեն»։

Եւ այդպէս սրտակոծուածպիրը աղուոր բառերու հազար անգամ կրկնուած դաղափարներու, նախադասութիւններու կուտակում մը կ'ընէ անոնց վրայ «Գրչական Անթարմութիւններ» վերնագիրը կ'գնէ եւ կ'աչխատի բաներ մը ըսելու, հակադնելու։ Բանի մը տող հաղորդութիւններու մէջ կ'իյնայ վերը ըսածը՝ վարը կ'մոռնայ վարը դովածը՝ վերը պարսաւած կ'ըլլայ արդէն եւ յօդուած մը կ'թիմիկ ընթերցողներուն որու գլուխն ոչին վերը բացատրած. խառնակ մէջ կ'ամփոփուի։

Սակայն չեմ կրնար համակարծիք չըլլալ վարդապետին երբ կը հարցնէ

«Գրչի անբարոյութիւններ չե՞ն համեմատութիւն կեղծել, աւելորդ վերա պահանջներ ընել, անունի հմայքով ներչնչուած խօսիլ ու գրել, չվոխել ճչմարիտ արժանիքը համբաւին հետ, անուն մը բարձրացնել ի վնաս ուրիշ անունի մը, փառասիրութիւն փայփայել, անարժէք մեծութիւններ խնայել խոստմնալից պզտիկութիւններու առջեւ ևն: »

Այո՛, այս ամենն չատ կ'յարմարին յօդուածագրին դասակարգին, որովհետեւ ամեն օր կ'հանդիպինք բարձրաստիճան յորջորջուող եւ հայրապետական հովերով փքացող կարգ մը կեղծ համբաւով չվաճած մեծ ու փոքր կրօնականներու եւ փա՛ռք Աստուծոյ աստիճմէ ամեն տեղ կ'գտնուի մանաւանդ կեդրոնին մէջ չատ:

Բայց ինչ մեղքս պահեմ, յիշեալ յօդուածին մէջ տեղ տեղ չկրցայ հասկնալ թէ ի՞նչ ըսել կուզէ Գարեգին Վարդապետ, եւ քանի որ ինք «զանցքներովը կ'պահի» իր վարդապետին բացատրութեան համեմատ, ինչո՞ւ քիչ մը չաչխատիր դուրս ելնել Սիպիլլական պատգամներու չարքէն եւ պարզօրէն զրել թէ ի՞նչ կ'հասկնայ «Գրչի անբարոյութիւններ» ըսելով:

Ջմռոնար անչուչա Դպրեվանքցի այդ վարդապետը թէ վանքի չրջափակէն դուրս տարբեր է աչխարհը, տարբեր են մարդիկ եւ տարբեր են հասարակութեան մը հետ խօսելու, վարուելու եղանակները, թէ միջավայրէ՝ միջավայր, քաղաքէ՝ քաղաք անհուն տարբերութիւններ կ'լսենուին խորհելու, խօսելու, վարուելու եւ գործելու, թէ անյայտ են ու չինչած կրօնաւորներու դարը, կեղծ բարեպաչտութեան մը քօղին տակ կատարուած վնասակար աղէտութիւնները, կրօնական տարկացնող իչխանութիւնն եւ հետեւապէս Դպրեվանքի եւ անոր վարդապետներուն, — քանի մը բացառութիւններով որոց մէջ է հարկ է յիչել Բարգէն Ծ. Վարդապետ՝ Լոյսի խմբագրապետը, — ճամանչափայլ փողփողումը, թէ այսօր ժողովուրդը չատ լաւ կը ճանչնայ անոնց իրական արժէքը մեծէն մինչեւ պզտիկ պոչերը, — դու հասկցիր վարդապետիկները կամ փոքրաւորները:—

Գրչական անբարոյութիւններն ձերիններով սկսան եւ անոնցմով պիտի վերջանան սիրելիդ իմ վարդապետ:

Իսկ գրի գիտութեան կոչում ունեցողներէն եթէ կ'խոչտին քաժին մը հաւելու իրենց մտքի պաչարեն գիտական աչխարհին, լաւ պէտք է գիտնաք, եւ մենք աչխարհականներս համոզուած ենք, թէ խոչտելու իրաւունք ունին, որովհետեւ՝ գրի գիտութեան կոչում ունենալ կ'կեղծեն, մինչդեռ իրականութեան մէջ անարժէք են եւ անսկզբունք անոնց նուիրած անտրամաբան, անարդարանալի աչխատութիւններն, եւ կ'կեդրոնանան հին ու փտած, անցած ու գացած, կրկնուած ու վերակրկնուած խել մը առասպելներու չուրջ, խճողուած սակից ու անկից հաւաքուած վկայութիւններով, ուստի կ'հասկնաք թէ ինչո՞ւ je n'en fichisme վարդապետութեան մէջ կ'փնտռեն իրենց մը-

խիթալու թիւնն եւ անարժէք արժանապատուութեան զգացումը։

Ուրիշ տեղ մը կ՚ըսէք թէ ակառակ սարսուռ մը վազեց հրակ-ևետուս մէջ, երբ անգամ մը տեղ մը սա յայտարարութիւնը լսեցի։ երբ մի անգամ կ՚պաշտպանուի գրական սկզբունք մը՝ հոգ չէ թէ սխալ եղած ըլլայ այն՝ պէտք է մինչեւ վերջ պաշտպանել, վասն զի արժանապատուութեան խնդիր կայ։ . . . Այս թիւր վարդապետութիւնը իր գոյութեան իրաւունքը գտած է սկսեալ այն օրեն երբ բարերը ապականեցան եւ մարդիկ անխտիրականութիւնը միջին դարեն փոխադրելով հրապարակ ևետեցին հրապարիչ դէցուիի մը կերպարանքով, որուն ևետերը քարոյական բոռոտութիւնը ծաւալեցին գրական աշխարհին մէջ։

Բայց կ՚մոռնաք յիշելու թէ Մխէին զարու մէջ, ո՞վ նեռեց հրապարակ անբծախտականութեան դիցուհին, եւ մինչեւ այսօր ո՞վ է այդ դիցուհին կառչելու անզօր հիզեր թափողը, մենք՝ աչխարհականներդ։

Ինչպէս կ՚դիտէք անչուշտ, տեղ մը կարծիքներու եւ ճշմարիտ սկզբունքներու նուիրական թիւնը կ՚ջաւագովէք, ուրիշ տեղ մ՚ալ քննադատողներէ խորչում մը ցոյց կուտաք եւ զանոնք սուտ-խօսներ, վիժածներ եւ դեռ չեմ դիտեր ինչեր կ՚անուանէք, իսկ ա-նոնց դրածները կրքերու, անձնական հաչիւներու արդիւնք, եւ վերջ ի վերջոյ այս տեսակ չեզուններ ունեցողներու համար տու-գանքներ կուզէք սահմանել, հաւատացէ՛ք թէ չհասկցայ թէ որոնք կուզէք հարուածել եւ որոնք պաչտպանել եւ ձանձրալի պիտի ըլ-լար մի առ մի ձեր յօդուածը մանր քննու խնան մը ենթարկելու յոգ-նութիւնը, քանի օր անդին ոչ նուազ կարեւոր խնդիր մ՚ալ ունեմ անցողակի յիչատակելու։

Ահա։

×

Կեղր Ուսումն. Խորհրդոյ հետեւեալ չրջաբերականէն հատուած մը։

«Ինչպէս յայտնի է, նախնական կրթութեան կազմա-կան կանոնագրին 18րդ յօդուածին տրամադրութեանց հա-մաձայն՝ ազգ. վարժարանաց մէջ դործածելի դասագրքերը պէտք է նախապէս վաւերացուած ըլլան Ազգ. Ուսումն. Խորհրդէն, եւ հակառակ պարագային դպրոցներու տե-սուչներն պատասխանատու են ուղղակի։»

Մխիթարեան հարցում մը եւ մանրիկ դիտողութիւն մը։

Կեղր. Ուսումն. Խորհուրդը ձեռքը խղճին վրայ դնելով կըր-նա՞յ ըսել թէ իրեն ներկայացուած բոլոր դասագրքերն անկողմնա-կալութեամբ քննած կամ քննել տուած եւ միանգամայն արժանաւորներ վաւերացուցած է։

Եթէ ԱՅՈ՛, ըսելիք մը չունիմ վերեւի չրջաբերականին առաջին հատուածին եւ այսքան տարիներէ ի վեր առաջին անգամ միայն անոր գործադրութեան պահանջումին համար։

Իսկ եթէ Ո՛Չ է պատասխանն՝ որուն տարակոյս չունիմ ինքնին Ջնորը չիյնա՞ր իր հրամանը եւ իրաւունք չունի՞մ ըսելու որ անօրմէ չվաւերացուած դասագրքերը միայն արժանի են գործածուելու ազգ. վարժարանաց մէջ։

Հոս անցեալէ փոքրիկ վերլուծում մը եւ վերջացնենք։

Ողբացեալ Մ. Մամուրեանի բոլոր դասագրքերը չեն վաւերացուած կեդր. Ուսումն. Խորհրդէն, որովհետեւ չեն ներկայացուած կ՝հակնաք։

Ուսումն. Խորհուրդը քանի մ՝անգամներ ուղղակի եւ անուղղակի միջոցներով խնդրած է Մամուրեանէ որ իր դասագրքերուն մէն միոյն նոր տպագրութեան առթիւ Ուսումն. Խորհրդոյ վաւերացումը դնէ, բայց ընդունայն, վերջ ի վերջոյ՝ երբ Առանձին Տըն. տնտեսութեան դասագիրքը պիտի տպուէր՝ Նչան Էֆ. Պէրպէրեանի տպարանն Պօլիս, չեմ յիշեր ինչպէս կ՝ըլլայ, տեղեկութիւն կ՝առնէ Ուսումն. Խորհուրդն եւ Ն. Պէրպէրեանի դիմելով անոր միջնորդութիւնը կ՝խնդրէ, գոնէ Առանձին Տնտեսութեան վրայ Ուսումն. Խորհրդոյ չոր ու ցամաք վաւերացումը դնելու, ինչ որ չմերժուիր հեղինակէն։

Այդ՝ Ուսումն. Խորհուրդը սկիզբէն եթէ կարգ ու կանոն դնէր իր վաւերացման ենթարկուող դասագրքերու ընտրութեան մէջ, ոչ արժանիքի տէր հեղինակը պիտի մերժէր անոր վաւերացումին ետ թարկել իր դասագիրքերն, քանի որ բացառիկ պատիւ մը պիտի համարուէր այն եւ Մամուրեանի անհատականութիւնը եւ անոր խնամարկ ընտանութիւնը ճանչցողներն պիտի կրնան այսօր պնդել, թէ նոյն կերպով պիտի մտածէր նաեւ Մամուրեան եւ չպիտի թերանար կատարելու այդ պարտականութիւնը երբ մանաւանդ աչքի առջեւ ունենք թէ Ռէթէոս Պէրպէրեանէ, Տօք. Վ. Թորգոմեանի եւ ասոնց նման չատ նչանաւոր ու բանգէտ անհատներ դտնուած են ու կ՝դտնուին այդ խորհրդին մէջ։

Հետեւապէս մինչեւ որ կեդր. Ուսումն. Խորհուրդը դասագրքերու քննութիւններն անաչառօրէն կատարել չսայ եւ միայն արժանաւորներու իր վաւերացման չենթարկէ, ի՞նչ արժէք կրնայ ունենալ իր չրջաբերականի առաջին հատուածը։

Եւ թող նկատի ինձ պնդել թէ ինք անգամ չհաւասար իր հրամանին՝ թողունք գործադրութեան՝ կարեւորութեանն անգամ։

ՆՈՒՐՀԱՆ

Լ Ր Ա Ֆ Ա Գ

ՄՆՐ ԿԵԱՆՔԷՆ

✱ Քաղաքիս արուարձաններէն Գարա-Քաշլ. Թաղ. խորհուրդը նամակով մը խնդրած է Ազգ. Վարչութենէն որ պաշտօնապէս արտօնութիւն տայ իրեն գիւղին մէջ հաստատելու Քաղային տուրքի դրութիւնը Պատրիարքարանի օրէնքին մէջ նախատեսուածին համաձայն, քանի որ Քաղին եկամուտները չեն բաւեր կանոնաւորապէս մատակարարելու եկեղեցին և երկսեռ նախակրթարանը։

✱ Էտիրնէէն նոր տեղեկութիւններ կը հաղորդուին Պոլսոյ Քերթեղուն վերջին հրդեհէն Հայերու կրած վնասի մասին։ Այրած շէնքերուն մէջ կ'գտնուին 33 եկեղեցապատկան կալուածներ, որոնց մէջ բաղնիքն 3500 ոսկիի արժէք ունէր. նոյնինքն այրած եկեղեցին կարժէր 3000 ոսկի, և 800 ոսկի անոր զարդերը ու անօթները. 1500 ոսկի մանչերու և աղջկանց վարժարանները, 1000 ոսկի՝ առաջնորդարանը, և 1500 ոսկի՝ յարակից շէնքն իր մատենադարանով, ուր ի մէջ այլոց կային 33 ձեռագիր հատորներ, որոնք մէկ քանի դարու հնութիւն և մեծ արժէք ունէին։ Համագումար եկեղեցկալուածներու ևն. կորստեան 11,300 Ծամ. ոսկի. միայն վարժարանն ապահովագրուած էր 18,000 ֆրանքի։

✱ Ջէյթունի Կաթող. Տեղապահ Տ. Ներսէս Վրդ. Խապայեան, շերամաբուծութեան մղում տալու համար դիմում ըրեր է Հանր. Պահտուց Վարչութեան մօտ, բացատրելով որ Պետութիւնն ալ սիրտ օղտուի երբ շերամաբուծութիւնն ընդհանրանայ այդ կողմերը։ Տեղւոյն գայմագամն ալ խոստացեր է այս մասին գրել, ուր որ պէտք է։ Երբ շերամաբուծութիւնն ընդհանրանայ, բանուկ ու շահաւոր արհեստներու սիրտ ընտելանան տեղացիք։ Կրթութեան զարկ տալու և չափահասներուն ալ բարոյական, տողջապահական և տնտեսական նիւթերու վրայ խօսելու և նախապաշարումներէ զգուշացնելու և անտեղի սովորոյթներէ հեռացնելու համար լսարան մը հաստատուելէ է, որուն բացումը կատարեր է Տ. Ներսէս վրդ. և խօսեր է կրթութեան և կենցաղագիտութեան վրայ, ի վերջոյ բանմաղթութիւններ կատարելով Կայս. արքունեաց համար։

ՌՈՒՍԱՀԱՅ ՎԱՐԺԱՐԱՆՆԵՐԸ

✱ Ս. Էջմիածնայ մէջ այս միջոցին կը պատրաստուի հրահանգ մը դպրոցական տեսչութիւններու, առաջնորդներու և կոնսիստորեաններու բացատրող այն կանոնագիրը որ կառավարութեան կողմէ տրուած է Ռուսահայ վարժարաններու վարչութեան համար։ Այս հրահանգը ընդլայնում և բացատրութիւն մըն է կանոնադրութեան և գրի առնուած է այն նպատակաւ որ Հոգաբարձութեան ընտրութիւններու և ուսուցիչներու անուանման առթիւ սխալներ ըլլալով, պատահանատուութիւններ առաջ չգան։ Խնդիրը առաջնորդական կեդրոններու վրայ չէ, այլ այն քաղաքներու և գիւղերու համար, ուր օրէնքէ և կանոնէ շատ բան չեն հասկնար դժբաղդաբար։ Առաջնորդներու վրայ պարտականութիւն տրուած է եկեղեցական կալուածներու մատակարարութեան կանոնաւոր հաշիւ բռնել և ներկայացնել անվտահութեան առիթ չտալու համար և Սինոդը յանձն առեր խիստ հսկողութիւն գործադրել որպէսզի զեղծում և գանգատութիւն առաջ չգայ։

ՕՐԱՑՈՅՑ 1906Ի

✱ *Ստացանք* **Հանրագիտական Օրացոյց համազգային** 1906 *տարւոյ*, ընդարձակ և համառօտ, մաքուր տպագրութիւն և տոկուն կազմով. ընդարձակը կ'պարունակէ տօնացոյցի մասէն զատ տոմարական գիտելիքներ, Ծամ. Կայսրութեան վրայ մանրամասն տեղեկութիւններ, կրօնական, բարոյական, բժշկական, առողջապահական, գիտական, պատմական, երկրագործական, կենսագրական վիճակագրական ևոխ բաժիններ, գեղարուեստներ, մրցանակաւոր խնդիրներ։ Համառօտին գինն է 1 դրչ, ընդարձակինը 3 դրչ, ոսկեզօծ լաւ կազմը 7 1/2 դրչ։ Կ'ծախուի ամէն գրատան մէջ ի Պոլիս և ի գաւառս. կեդրոնատեղին է Մատենէսեան վաճառատունն, Թիւ 27 Ֆինճանճըլար խօգուշու, Կ. Պոլիս։

Խմբագիր-Տնօրէն Մ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ ՈՐԴԻ ✱ Տպագրութիւն Մ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ ՈՐԴԻ

ՅԱՔՈՐԴ ԹԻՒՈՎ

Գ. ՊՈՒՊԼԻ
ՎԱՐՍԱՄ

Մ. ՊԱՂՏԱՍԱՐԵԱՆ
ՆՈՒՐՇԱՆ

Կ. Վ.

ԺԱՄԱՑՈՑՑ

Ժամանակը դրամ է ըսած է Անգլիացին եւ ճշդապահութիւնը առաքինութիւն մ'է: Սակայն քանինե՛ր այս գեղեցիկ յատկութեամբ օժտուած ըլլալով հանդերձ՝ շատ սնգամ իրենց առօրեայ գործերուն րէջ ակամայ վրիպումներ կունենան եւ միջէն իսկ աղիտաբեր արկածներու զոհ կ'երթան, որովհետեւ . . . Որովհետեւ ճշդապահ ըլլալու առաջին պայմանն է այնպիսի ԺԱՄԱՑՈՑՑ մը ունենալ որ երկվայրկեանական ճշդութեամբ բանի:

Բայց ո՞ր պետք է գտնել այդ տեսակ ժամացոյց մը: Ժամացոյցը գնելը վստահութեամբ կ'ըլլայ եւ

ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆԸ ԶՄԻՒՈՓՆԱՊԱՀՈՒԹԵՒՆի վաճառատունը վըստահութեան վաճառատունն է որ միշտ գոհացուցած է իր յաճախորդները: Դիմեցի՛ք ուրեմն **ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ ԶՄԻՒՈՓՆԱՊԱՀՈՒԹԵՒՆ**ի ուր պիտի կրնաք գնել

22	*դրուշով*	*յաւ բանող Նիհիլ գրպանի ժամացոյց մը*				
35 - 60	»	»	»	*Սեւ օֆսիտ*	»	»
65 - 100	»	»	»	*Արծաթ*	»	»
3 ոսկիով	»	»	»	*Ոսկի*	»	»

Վերջապես ճոխ զանազանութիւն մը արանց եւ կանանց յատուկ ամեն տեսակ ժամացոյցներու, շղթաներու: Ամերիկեան առաջնակարգ պատի ժամացոյցներ՝ 3 մեճիտի, շաբաթը անգամ մը յարուող երաշխաւորեալ: Նուագարանով եւ զարթուցիչ ժամացոյցներ եւ.

Մասնաւորաբար գտնուացի այն ժամագործներն որոնք ուղղակի Եւրոպայեն բերել կուտան իրենց ժամացոյցները, րող նայգամ մը դիմեն մեր վաճառատունը ուր աւելի նպաստաւոր գիներ եւ ճոխ տեսակներ պիտի գտնեն, վասնզի մեր վաճառատունը ընդարձակ գործառնութեամբ կապուած ըլլալով Եւրոպայի եւ Ամերիկայի գործարանաց հետ, կրնայ շատ աւելի աժան գիներով ապրանք հայթայթել իր արուեստակիցներուն:

Ժամացոյցի վերաբերեալ ամեն տեսակ գործիներ եւ ակնոցներ կը գտնուին: Ամեն տեսակ ժամացոյցներուն յարդարումը կատարեալ երաշխաւորութեամբ կ'կատարուի:

Գտնուելիներուն յանախորդներէն կ'խնդրուի հետեւեալ հասցէն դիմել՝

Իզմիր, Զուռնա Պէհէրիէն թիւ 14:

GRANDS MAGASINS
DE LA RUE FRANQUE — SMYRNE

P. XENOPOULO & C.ie

ՄԵԾ, ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆՔ ՖՐԱՆԿԱՑ ԹԱՂԻ

Բ. ՔՍԻՆՕՓՈՒԼՕ եւ Ը.ն

ՅԱՌԱՋԻԿԱՅ

Երկուշաբթի եւ Երեքշաբթի

2 եւ 3 Հոկտեմբեր

ՄԻՄԻԱՅՆ 2 ՕՐ ՏԵՒՈՂՈՒԹԵԱՄԲ

ՄԵԾ ՎԱՃԱՌՈՒՄ

ՆԻՒԹԵՂԷՆՆԵՐՈՒԵՒ ԿՏՈՐՈՒԱՆՔՆԵՐՈՒ

ROYAL EXCHANGE ASSURANCE

BRANCHE - MARITIME

ETABLIE A LONDRES EN 1720

Ծովային Ապահովագրական ընկերութիւն
խիստ նպաստաւոր պայմաններով։

Մասնաւոր պայմանագրութեամբ մը ընկերութիւնս կ'ապահովագրէ նաև կրակի արկածները, 10 օրուան պայմանաժամով մը մթերանոցներու (Docks) մէջ ինչպէս Անգլիա նոյնպէս և գլխաւոր փոթերու մէջ, ինչպէս Մարսէյլի, Հավրի, Համպուրգի եւ եւն։

Իզմիրի Ներկայացուցիչ
F. BLACKLER